

НАГОЛОС В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ

У статті наведено зіставний аналіз системи наголосу англійської та японської мов. Порівняльна характеристика акцентно-ритмічних систем даних мов дає підставу для визначення деяких типових фонетичних помилок в англійській мові носіїв японської мови на супрасегментному рівні. Виокремлено показники визначення типологічних характеристик системи наголосу в досліджуваних мовах.

Наприкінці ХХ ст. англійська мова набула статусу мови міжнародної комунікації. У країнах Східної Азії, у тому числі в Японії, англійська мова, що є основним джерелом запозичень у сучасну японську мову, широко використовується в різних сферах суспільного життя.

Англійська і японська мови належать до різних мовних груп. Цим багато в чому обумовлені труднощі, що виникають у японців під час оволодіння фонетичною системою англійської мови, зокрема просодичними засобами, до яких належить словесний наголос. Формування механізмів, що забезпечують мовну діяльність японців англійською мовою, відбувається в умовах дії міжмовної інтерференції. Дія інтерференції призводить до порушень у мовленні, що ускладнює його використання як засобу спілкування.

Зіставний аналіз фонологічних систем англійської і японської мов може сприяти вдалому підбору навчальних матеріалів, розробці вправ і подоланню інтерференції рідної мови. Таким чином, метою статті є зіставний аналіз наголосу англійської та японської мов, а також визначення типових помилок у англійському мовленні японців на рівні просодії.

У лінгвістиці розрізняють словесний, синтагматичний (тактовий) і фразовий наголос. Також розрізняють особливий вид наголосу – логічний, призначення якого полягає у смислового підкресленні найбільш важливого у даній мовленнєвій ситуації слова в реченні. Склад (або склади), які виділяються серед інших складів у межах слова, називаються наголошеними. Співвідношення різних ступенів виділення складів у слові являє собою акцентну структуру слова. Словесний наголос складає слово, організує його склади у мовну одиницю, яка має певну акцентну структуру. Так, словесний наголос виконує конститутивну функцію. Також, цей вид наголосу дає мовцю можливість сприймати послідовність складів як певний акцентний малюнок слова. Ця функція словесного наголосу відома як розпізнавальна. Правильна акцентуація допомагає слухачеві з більшою легкістю здійснювати процес комунікації, у той час як переключений акцентний малюнок слів, неправильно розміщений словесний наголос перешкоджає нормальній комунікації. Словесний наголос сам по собі здатен диференціювати значення слів та їх форм, таким чином він виконує динстинктивну функцію. Різні акцентні малюнки слова, різний ступінь наголосу або його різне місцезнаходження утворюють опозиції: *'import – im'port, 'billow – be'low*.

Про наголошені склади часто говорять як про найбільш виділені в слові. Однак Г. В. Торсуєв вважає, що поняття "наголошений" та "виділений" не можуть вживатися як синоніми [1: 53-57]. Ефект виділення досягається за допомогою деяких фонетичних характеристик звуків. Загальновідомо, що звуки мови мають різний ступінь сонорності. Сонорність являє собою внутрішню характеристику голосних, яка напряму пов'язана не з акцентною структурою слова, а з іншими артикуляційними характеристиками; і разом з ними робить свій внесок у створення ефекту виділення. Таким чином, термін "виділення в потоці мовлення" має більш широке значення ніж "наголос". Це досягається за допомогою компонентів словесного наголосу, таких як голосність, довгота, якість голосного. У дискурсі ефект виділення може підсилитися завдяки мелодії, яка в свою чергу є компонентом інтонації.

Для визначення типологічних характеристик системи наголосу в мовах, що зіставляються, виділяють такі показники:

1. Природа наголосу.

Розрізняють динамічний (силовий або експіраторний), музикальний (тонічний або мелодійний) наголос. У деяких мовах ці види наголосу використовуються у комбінації один з одним. Так, наприклад, на думку М. В. Раєвського, німецький наголос є динамічним. Проте інші лінгвісти, наприклад, Р. О. Будагов, вважають, що в німецькій мові є елементи силового та елементи музичного наголосу. Термін "наголос" або "акцент" можна визначити як якісну характеристику (коли якість голосного є засобом вираження наголошення) і, також, як кількісну характеристику (відносно збільшена тривалість наголошеного голосного).

2. Місце наголосу в слові.

Кожній мові властиві свої правила, що регулюють місце наголосу в слові. Розрізняють рухомий і нерухомий наголос. Нерухомим слід вважати наголос, який завжди падає на один і той самий склад,

незалежно від того, в якій словоформі він виступає. Так, наголос у чеській мові є нерухомим. Якщо змінювати слово *jeden* (наз. в., одн.), то у кожній з отриманих форм наголос буде падати на перший склад *jedeneho* (род. в., одн.).

У мовах з рухомим наголошенням словесний наголос може падати на будь-який склад, як це відбувається, наприклад, в російській мові (*город, ворота, молоток*). Інколи значення слова при цьому не змінюється, наприклад: рос. *творог – творог, обух – обух*. Тобто мова йде про випадок співіснування нормативних варіантів вимовляння одного і того самого слова за відсутності значеннєвого та стилістичного розходження.

3. Якість наголосу.

Традиційно розрізняють три ступеня наголосу. Основний наголос є самим сильним. Другорядний наголос займає друге місце за силою. Усі інші ступені наголосу відносяться до слабого наголосу, при цьому вважається, що ненаголошені склади також несуть на собі слабкий наголос. Американські фонетисти Б. Блок і Дж. Трегер виділяють 4 ступені словесного наголосу: гучний, помірно гучний, середній, слабкий. Інші лінгвісти розрізняють такі 4 ступені словесного наголосу: основний, другорядний, третинний, слабкий. Різниця між третинним і слабким є незначною і здається часом суб'єктивною. Критерії для розрізнення ступенів наголосу дуже розмиті: наприклад, наголос у другому переднаголошеному складі таких англійських слів як *'libe'ration, 'recog'nition* у працях одних фонетистів вважається другорядним, а в інших – третинним.

4. Функції наголосу.

Розрізняють дві основні функції наголосу:

- словорозрізнавальна (коли наголос служить для розрізнення лексичних одиниць);
- форморозрізнавальна (коли наголос використовується для розрізнення словоформ одного і того самого слова).

За своєю природою наголос у мовах, що порівнюються, різний. Англійський словесний наголос є силовим (динамічним), оскільки ефект наголошеності досягається за рахунок більш напруженої артикуляції наголошеного складу. Стосовно японської мови Є. Д. Поліванов сформулював таке визначення: "Наголос, який базується на висоті голосового тону (тобто частоті коливань голосових зв'язок), називається музичним наголосом (або музикальною акцентуацією)" [2]. Автор вважає музикальний наголос найбільш складним явищем японської мови. Філолог-японіст Н. І. Фельдман із приводу наголосу в японській мові пише: "Наголос в японській мові передається через різницю відносної висоти тону. Підвищення тону може поширюватися як на одну мору, так і на декілька. Стосовно ролі підвищення та зниження тону одностайної думки не існує. Деякі автори вважають істотним весь малюнок голосової мелодії; інші – лише наявність або відсутність так званого ядра наголосу, тобто високого складу з наступним низьким" [3].

За місцем наголосу в слові англійська та японська мови суттєво відрізняються. В. Д. Аракін стверджує, що наголос в англійській мові можна назвати постійним або нерухомим, через те що у переважній більшості англійських двоскладових і трискладових слів наголос падає на перший склад (*power, amusing, freedom*), що може розглядатися як одна з типологічних ознак системи наголосу. Слова, в яких наголос падає на інші склади, крім першого, не є значно поширеними в англійській мові. Як правило, ці слова належать до запозичень із інших мов (*critique* "критика" і *connoisseur* "знавець") [4: 84].

На відміну від англійського наголосу, японський наголос пересувний і не є фіксованим [4: 84]. Кожна ініціальна або фінальна мора може мати один із трьох тонів високий, середній, низький. Якщо перша мора має високий тон, то всі інші мори мають низький тон: *inoc'i* "життя", *ookam'im'ija* "храм великого бога". Якщо перша мора має низький тон, то стають можливими такі варіанти:

- усі інші мори мають середній тон: *ka tac'i* "форма", *mu rasak'i'iro* "фіолетовий колір";
- наявність декількох тональних контурів: *ko koro* "серце, душа", *o - kaasama* "мама";
- всі інші мори мають високий тон: *o toko* "чоловік".

Відмінність систем наголосу в мовах, що порівнюються, полягає, також, у тому, що в англійських словах з кількістю складів більше чотирьох, в яких головний наголос падає на другий або третій склад, чітко проявляється другорядний наголос: *'cele bration* "святкування", *'inter ference* "втручання". Другорядний наголос є характерним для слів з похідними префіксами, які при приєднанні змінюють значення слів:

ante- до-, перед; *antemeridian* [æntimə'ridiən] – до опівдні, ранковий;

anti- проти-, анти; *antiaircraft* ['ænti'ε kra:ft] – протиповітряний.

Більшість складних прикметників мають два рівні наголоси, тому що обидва їх елементи є семантично важливими, наприклад: *'absent-'minded, 'left-'handed, 'good-'looking*. При ослабленні значущості одного з елементів складного прикметника змінюється його акцентна структура, наприклад: *'spring-like, 'nymph-like, 'oval-shaped*. Аналогічна тенденція спостерігається в складних

іменників: якщо їх елементи семантично значущі, обидва елементи мають рівний наголос, наприклад: *'north-east*; *'north-west*. У той же час, як відомо, більшість складних іменників мають один наголос на першому елементі, більш значущому, ніж другий. Вони інколи протиставляються іншим складним словам з аналогічним другим елементом, наприклад: *'shop-girl – 'ballet-girl*; *'dining-room – 'bedroom*. Другорядний наголос є характерним і для фразових дієслів – їхні другі компоненти змінюють значення дієслова. Складні числівники також мають два рівних наголоси, що надає значущості обом елементам, *'twenty-three*, *'sixty-five*. Таким чином, акцентна структура багатоскладових англійських слів регулюється ритмом мовлення і використанням другорядного наголосу. Як було вказано раніше, вирішальне значення при визначенні акцентної структури складних слів має семантичний фактор.

Щодо японської мови, О. С. Старостін відносить до реалізаційних просодичних ознак наголосу тільки мелодійну, дотримуючись при цьому теорії про наявність в японській мові трьох ступенів висоти тону ("низький", "середній", "високий"), але вважаючи достатнім при такому постулюванні двох просодичних ознак ("низький – ненизький", "високий – невисокий"): "Нині більш розповсюдженим є уявлення про двотонову систему (без середнього тону: у разі якщо середній тон іде слідом за низьким, він приймається за високий; якщо ж середній тон розміщується слідом за високим, він уявляється за низький" [5: 86-94]. Суперечним моментом дотепер залишається таке положення, згідно якого для одноморних слів виділяється два акцентуаційні типи, для двоморних – три і т.д. Є. Д. Поліванов вважає, що різниця одноморних слів "ґрунтується саме на абсолютній висоті і силі даного слова-складу" [2]. Слова *hi "день"* та *HI "вогонь"* мають різні акцентуаційні контури. Такі пари одержують мелодійне оформлення при приєднанні до них відмінкових показників: *hi-ga "день зн. в."* та *HI-ga "вогонь зн. в."* [6]. В. В. Рибін експериментально довів, що при ізольованій вимові акцентні контури таких слів не розрізняються носіями японської мови. Таким чином, одноморні слова в ізольованій вимові мають не два, а один акцентний контур, двоморні слова – не три, а два і т.д. [6].

Функції наголосу в мовах, що зіставляються, також різні. В японській мові словорозрізнявальну функцію наголосу Є. Д. Поліванов пропонує вважати другорядною, тому що в японській мові досить багато омонімів, які мають однаковий сегментний склад і підпорядковуються однаковими правилами акцентного оформлення. Наприклад, *si "смерть"*, *si "місто"*, *si "чотири"*; *iki "дихання"*, *iki "район, кордон"*, *iki "настрій, дух"*, *iki "відновлення закресленого знака"*. Розпізнати такі омоніми можна тільки за контекстом. Інколи трапляється варіативність акцентного оформлення фонетичних слів, проте це явище не приводить до втрати їх значення, наприклад: *su u Su "гніздо"* (русск. *творог - творог*) [6]. Залишається ще багато суперечних питань у вивченні й практичному застосуванні японського музикального наголосу. Дана обставина пов'язана з тим, що наголос в японській мові є рухомим і за сегментним складом фонетичних слів важко передбачити його акцентне оформлення. В англійській мові наголос служить засобом розрізнення двоскладних слів, що відносяться до різних частин мови: розташування наголосу на першому складі двоскладного слова характеризує іменники (*import "ввезення, імпорт"*, *export "експорт"*), а розташування наголосу на другому складі є характерним для дієслів (*im port "ввозити, імпортувати"*, *ex port "експортувати"*) [4: 83].

Проведений теоретичний і експериментальний аналіз дозволяє виділити такі типові помилки в англійському мовленні японців на супрасегментному рівні:

1. У 100% дикторів спостерігається перенесення наголосу:
 - зсув наголосу до початку слова (*ill'egal – 'illegal*);
 - зсув наголосу до середини слова (*pre'dominantly – predomi'nantly*);
 - зсув наголосу до кінця слова (*'problems – prob'lems*).

2. Використання додаткового наголосу.

У багатоскладових словах часто після наголошеного першого складу, другий або третій склад від початку слова стає наголошеним (*in'tegrity – 'integrity*).

3. Невикористання одного з наголосів у багатоскладових словах.

Як говорилося вище, більшість англійських складних іменників і прикметників мають два рівних наголоси. В японській мові постановка двох рівних наголосів є неприпустимою. Дана помилка була зафіксована у 40% випадків. (*'ex – 'husband – ex – 'husband*; *'prehis'toric – prehis'toric*; *con'tinu'ation – continu'ation*; *re'sponsi'bility – responsi'bility*).

Усі порушення є обумовленими як специфікою фонетичної та просодичної системи англійської мови, так і специфікою рідної мови японців. Таким чином, підтверджується теорія про двоспрямований характер інтерференції. Виявлені помилки також обумовлюються типологічною і генетичною несхожістю англійської та японської мов, що призвело до прояву інтерференції. Для подолання цих помилок необхідно звернути увагу на особливості реалізації наголосу в англійській мові, які суперечать закономірностям японської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Торсуев Г. П. Проблемы теоретической фонетики и фонологии / Г. П. Торсуев – М.: ЛКИ, 2008. – 104 с.
2. Поливанов Е. Д. Музыкальное ударение в говоре Токио / Е. Д. Поливанов [электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://orient.rsl.ru/upload/402-polivanov>
3. Фельдман Н. И. Японский язык / Н. И. Фельдман – М.: АСТ, 2002. – 94 с.
4. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / В. Д. Аракин – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2005. – 232 с.
5. Алпатов В. М. Грамматика японского языка / Алпатов В. М., Вардудль И. Ф., Старостин С. А.– М.: Восточная литература РАН, 2000. – 150 с.
6. Рыбин В. В. Об акустических и перцептивных коррелятах ударения в японском языке / В. В. Рыбин // Востокведение 13 [электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://catalog.turgenev.ru:82/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:26381>

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

Голикова А. В. Ударение в английском и японском языках.

В статье приведен контрастивный анализ системы ударения английского и японского языков. Сопоставительная характеристика акцентно-ритмических систем данных языков дает основание определить некоторые типичные фонологические ошибки в англоязычной речи носителей японского языка на супrasegmentном уровне. Выявлены показатели определения типологических характеристик системы ударения в исследуемых языках.

Holikova A. V. Accent in English and Japanese.

The comparative analysis of accent in English and Japanese is given in the article. The confrontational characterization of the accent systems in described languages gives reason to determine some typical phonologic mistakes in Japanese people's English on the suprasegmental level. The criteria of defining of typological characteristics of the accent system of the given languages are distinguished.